

"Микола був найталановитішим з нас": концепція творчості Миколи Вінграновського в оцінках Віталія Коротича

Тарас Кремень,

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української та зарубіжної літератури
і методики навчання ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди"*

У цій статті простежено процес становлення руху шістдесятництва в новітній українській літературі, визначено окремі складові художньої творчості представників покоління, запропоновано осмислення поетичного таланту Миколи Вінграновського в оцінках Віталія Коротича.

Ключові слова: концептуальність, міфопоетика, літературне покоління.

Очевидно, поняття "літературне покоління" увійшло до українського літературознавчого обігу з появою такого явища, як "шістдесятництво", що спричинило до небаченого за останні десятиліття сплеску в національному мистецтві. Водночас мусимо визнати ряд проблем: не завжди точно окреслюють коло тих, кого нині називають шістдесятниками, хоча перед очима — безліч, здавалося б, ґрунтовних спроб пояснити феноменальне явище в національній культурі, включаючи серію полемічних матеріалів, опублікованих на сторінках "Літературної України" впродовж останніх років. На жаль, серед тієї кількості досліджень немає жодного, де б знайшла місце завершена картина всеохопного сприйняття як творчого покоління, так і її літератури та непростого з точки зору політичної кон'юнктури часу. Зрештою, жоден із шістдесятників не відповів на ключові питання істориків новітньої літератури, спричинивши чимало домислів. З іншого боку, чи не всі схиляються до тієї думки, що одним з найкращих представників покоління другого, за А.Погрібним, відродження в українській літературі був незабутній Микола Вінграновський — поет, актор, кінорежисер, дитячий письменник.

У щойно виданій книжці Віталія Коротича "Цілком таємно". Приватні листи до Дмитра Кременя" (Упорядкування та передмова Т.Д.Кременя. — Харків: "Фоліо", 2011. — 411 с.) [1] одним із найяскравіших українських шістдесятників, лауреатом Шевченківської премії, колишнім головним редактором журналів "Всесвіт", "Огонек" немало сказано про особливості розвитку літературного процесу у ХХ столітті. І те, що автор у своїх висловах досить влучний, стверджує академік І.Дзюба в листі до Д.Кременя: "аналіз шістдесятництва В.Коротича й усього іншого значно глибший, ніж у критичних статтях". Очевидно, ці місткі характеристики мусили б увійти до 10-томного академічного видання історії української літератури, що готується в Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України.

Найперше, характеризуючи літературну творчість 1960-х рр., В.Коротич пояснює передумови явища в національному мистецтві. Йдеться про необхідність очевидної літературної спадковості, яка була украй потрібною його ровесникам: "в мого покоління було абсолютно природне відчуття свого сирітства, бо наших учителів перестріляли ще в першій половині ХХ століття". А далі він говорить: "На одній з дискусій Вінграновський, найталановитіший з нас, на мою думку, сказав — і Гончар довіку йому того не пробачив, що "По-приходили з війни сержанти, які придурюються генералами й учать нас, а самі невчені..."). Це було мовби нашою перевагою, бо ми наче стрибнули через покоління,

здобули в літературі авторитет, якого вся та шпана не могла в читачів мати, але це було й літературним сирітством. Своім нахабством ми замінили відчуття школи. Я перекладав з англійської, але ж — якби вижили неокласики... Я займався публіцистикою, але — якби ж Хвильовий пожив довше...".

Зрештою, поруч молодих тоді поетів, які почали збиратися у творчі об'єднання, зокрема, клуб творчої молоді "Сучасник" у Києві, "Пролісок" зі Львова, зустрічатися на літературних вечорах і святах, а друкуватися з кінця 1950-х рр. на сторінках республіканських часописів, невдовзі видавати дебютні книги, ще якийсь час залишалися класики — "воєнне покоління було ламане-переламане, бите-перебите. Стариків фактично не було стільки, скільки їх повинно бути в нормальній родині. Рильський і Тичина вітали нас, самотні, відсторонені, можливо, покладаючись на те, що нам більше вдасться, як їм вдалося, але не плануючи нічого конкретно — вигорілі й змучені, невеселі (хоч Максим Тадейович, коли я зняковів, відсунувши чарку в нього за столом, сказав історичне речення: "Що ж воно напише, як воно нічого не п'є?" (саме так, в середньому роді). Сам він вже допалував останні цигарки і досьорбував останні чарки".

У часі все те збіглося зі смертю Й.В.Сталіна, вікомним ХХ з'їздом КПРС, на якому розвінчано "культ особи", хрущовською відлигою, що назагал склало певні умови до розквіту культурного руху в українській літературі: "У повітрі літали передчуття змін. Ще владарював Хрущов, який викрив Сталіна, та потроху почав пом'якшувати свої звинувачення, але слово вже було сказане й ідол впав". Справжнім відліком або ж датою народження українського шістдесятництва стали, на думку В.Коротича, дебютні публікації 1961 року в редакovanій щойно призначеним П.А.Загребельним "Літературній газеті": М.Вінграновського ("З книги першої, ще не виданої"), І.Драча ("Ніж у сонці"), його добірка ("Вірші лікаря Віталія Коротича"). Автор влучно пригадує, що власне тоді "поезія розкрилювалася, ...нас помітили й почали перекладати у всьому світі. Поети ставали публікою помітнішою (як завжди, процес починався не з України, тут його стримували, як могли, вже й самі не раді, що так сталося)"; "якщо озирнутися, то це стільки ж часу, як минуло від початку публікацій — Драча, Вінграновського і моїх в загребельнівській "ЛУ". Хіба давно це було?".

Не менш значущою подією для утвердження позицій покоління 1960-х рр. став чи не єдиний спільний поетичний вечір М.Рильського, А.Малишка, Л.Новиченка, М.Вінграновського, І.Драча, В.Коротича, що відбувся невдовзі в Жовтневому палаці — місці засідань тоді

вельми популярного "Сучасника". В умовах великого ризику, будучи під пильним оком ЦК КПУ, живі класики української літератури тоді фактично вивели за руку на сцену молодих авторів, пророкуючи їм успішне майбутнє. Але цьому передувало кілька інших суттєвих подій, без яких нічого б не відбулося. 11 березня 1961 р. до Києва прибув на свій літературний вечір Євген Євтушенко, який "зразу ж знайшов нас з Драчем і Дзюбо. Ми гуляли "в обнімку", випивали, перебалакали про все на світі, я повіз його до себе "на дачу", тобто — до хатки, яку для дружини й сина орендував у гирлі Десни, і, оскільки місця в хатці не було, ми з Женею ночували в сусідній скирті, дихаючи запахами сіна й недалекої води. А назавтра у Жовтневому палаці, який був тоді найбільшою з київських аудиторій, відбувся вечір Євтушенка. Палац було заповнено по вінця, вірші читалися безкінечно, успіх був приголомшливим, хоч Є., як завжди, вигадував щось "для комплекту" (пам'ятаю, він почав з речення: "Ми з моїм другом Віталієм цілу ніч їздили на пароплаві по вашій величній ріці, Дніпру..." і т. ін.). А назавтра прорвало греблю біля Бабиного Яру, мене — ще лікаря — мобілізували на викопування трупів, інші професійні заваби, і я провів Є. до Яру. Ще за день було написано знаменитий вірш, всі раптом побачили матеріалізацію формули про поета, який "больше, чем поэт". До речі, чергова трагедія для Бабиного Яру була жахливою: тоді від великої хвилі водосховища з відходами загинуло близько півтори тисячі мирних людей, а трагедію назвали "Куренівською".

За результатами поетичного вечора Є.Євтушенка чимало хто задумувався над тим, що такі зустрічі варто проводити і з українськими письменниками, але жоден не ризикував брати на себе таку відповідальність. З іншого боку, як пригадає В.Коротич, "на наш письменницький бомонд шалений Женін успіх справив гнітюче враження, а в ЦК просто перелякалися". Невдовзі партійні чиновники спробували знайти оптимальний вихід: "вирішено було показати, що й нас не пальцем роблено, але стало ясно, що зібрати повний Жовтневий палац навколо існуючих офіційних класиків укр. літератури не вдасться. Тоді вирішили заризикувати й "заварили" цей вечір: Рильський (дивна річ, на фото він молодший, як я зараз — йому ще лишався рік життя), Малишко (наступне після Максима Тадейовича, вже радянське, фронтове, покоління) й ми троє. Вести вечір доручили Леонідові Новиченку, який не дуже давно керував у ЦК культурою, а тепер став одним зі спілчанських жовдів. Читати нам веліли з трибуни, яку викотили на центр сцени, і не забути, як величний Максим Тадейович щось бубнів з товстої книжки, яку не випускав з рук. Свого власного виступу не можу згадати — все було наче уві сні — читання, оплески. Перед вечором нас вишикували на тлі завіси, сфотографували, але згодом передумали робити якесь "паблісіті" вечорові". До речі, Л.Новиченко називав цих молодих поетів "новобранцями поезії", М.Рильський присвятив їм свої "Вечірні розмови", а сам літературний вечір відбувся, як пригадає В.Коротич, десь у вересні 1963 р.

Абсолютно несподіваними стали асоціації В.Коротича від спогадів про ту історичну для літературного відродження подію, точніше, місце її проведення: "Стоїмо ми на сцені в Жовтневому палаці, який був колись Інститутом благородних дівичь, а в тридцятих — катівнею, там в підвалах і розстрілювали. Згодом палац вже не буде Жовтневим, а унизу, під ним, розстелиться Майдан Незалежності, той самий...". Вечір, на який на-збиралося повно народу, став до певної міри не тільки вибуховим, але й етапним: творчістю молодих поетів почали по-справжньому цікавитися, їх почали пізнавати на вулиці, шукати їхні книжки, а тим часом партійні чиновники не втрачали можливості вдаватися до крити-

ки: "нас того року зіпчили до купи і якийсь час — Драча, його і мене — били й хвалили сукупно".

Говорячи про інших письменників, В.Коротич вказує, що кістяк шістдесятництва в першу чергу все-таки складали "кияни", які в результаті кількох згаданих подій опинилися в епіцентрі літературного життя 1960-х рр.: "Був ще Симоненко, але десь збоку, в Черкасах, була ще Ліна, але вона то в московському навчанні, то у польському заміжжі, а ми були в Києві. Всі троє абсолютно різні. Я — вчитаний у свої книги і заглиблений у свій Київ — міщух, місто моє, мене тут всі кицьки знають. Іван, який пильно придивлявся, шукав контактів, закріплювався, обростав столичним м'ясцем".

Фото І.Яїцького. З приватної колекції Т.Д.Кременя.

Публікується вперше.

На фото: М.Рильський, М.Вінграновський, А.Малишко, Л.Новиченко, В.Коротич, І.Драч. Вересень, 1963 р.

Тим часом життя у кожного з молодих поетів складалося по-різному: В.Коротич продовжував працювати лікарем в Інституті кардіології імені М.Д.Стражеска, де писав дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, а "Микола В. ходив довкруги студії ім. Довженка. Від нього просто таки пахтіло "Повістю полум'яних літ", Юлією Солнцевою й довженковими уроками. Іван Д. приживався у Києві, шукав за стабільністю — житлом, роботою. До того ж, Іван і Микола ще холостякували, а в мене вже були дружина й син...". До речі, працюючи лікарем-кардіологом, В.Коротич фактично врятував від смерті М.Рильського, а також А.Малишка, з яким вони здружилися по нещастю — "він двічі прибував уночі (одного разу сам прийшов, своїм ходом) до клініки ім. Стражеска, якраз тоді, коли я вночі чергував. Так що обидва малишкових інфаркти були в мене у палаті, під моїм наглядом. Ми з ним набалакалися доволі — розумний був, талановитий чоловік, з переламаною долею й покаліченою душею. Після виписки, після суворої заборони випивок, він запрошував мене додому, садовив під великим полотном Труша (мода пішла тоді на закарпатця Труша, в Гончара теж було кілька картин, а найбільша колекція — в співака Дмитра Гнатюка), ставив пляшку, склянку й просив хильнути за його здоров'я".

Водночас у кожного з поетів, як зауважує В.Коротич, збивалися свої професійні компанії: "В Івана письменницька, але селянська, в Миколи — кіношна, він, нещодавно з ВГІКу, повнився кінопланами. Моя компанія складалась ціле життя, я в Києві був удома — тому вона була розмаїтою, з письменників я зближувався хіба що з Бажаном і Загребельним. Між собою ми теж спілкувалися, тим більше, що нас збивали до купи, нарекли "шістдесятниками", лаючи й нахвалюючи так, наче були ми копіями один одного". Усім мріялося створити якісно інше мистецтво, яке б не було інструментом тоталітарної системи — джерелом відродження національної культури. І в цьому представники старшого покоління покладали великі надії на своїх молодших колег, які повинні були прийти їм на зміну: "література, перекалічена,

порубана, потроху зросталася, й тоді ще не знати було, в що вона зліпиться. Одні з нас — починають, інші — закінчують. Ще будуть світові катаклізми, поетичні виступи на стадіонах, трапляться крах системи, яка перекалічила стільки й стількох”.

Провідне місце в приватному листуванні В.Коротича посідають місткі характеристики характеру і творчості М.Вінграновського. Зокрема, у своєму листі до Д.Д.Кременя від 10 червня 2006 р. він так зауважує: "Микола був найталановитішим з нас. Ми виступали разом, він читав надто по-акторському, я так не люблю, але всі ці "Вона була, неначе й не була" повергали мене в тихе захоплення. Я знаю, як робляться вірші, вмю їх препарувати, але з Миколою все було нестандартно. Він Великий Поет. Я абсолютно не міг відпрепарувати його мислення, увійти до нього. До Драчевого міг, а до Миколиного — нізащо. Микола співав, як птах, що не вміє поцінувати власного співу, сам не розумів рівня свого поетичного хисту. Він продовжував лишатися в переконанні, що головні його твори — в кіно, але те, що я бачив на екрані, створене за його участю, здавалося мені дерев'яним, ходульним, навшпильках, абсолютно не відповідало моему світосприйманню. Але перед його віршами досі захоплено кам'янію. Так буде завжди". А в листі від 2 липня 2007 р. В.Коротич додав: "Вінграновський був майстром розкидання блискучих знахідок, слідом за ним йшли цілі зграї мародерів, що гудулися з цього. Так горобці летять за обозом, видзьобуючи ще гарячі кінські каштани..."

Говорячи про загальні тенденції формування міфопоетичного простору М.Вінграновського з високим рівнем художнього втілення української народної філософії, представленої в оригінальних художніх образах і містких конструкціях, які засвідчили глибинний світ ейдетичного насичення [2], у листі від 22 листопада 2006 р. В.Коротич написав: "що б Микола не писав, це було просякнуто такою безмежною талановитістю, що я подивляв і подивляю його нереалізований талант — частково придушений ідіотським часом, частково розчинений у горілці".

Досить влучними є порівняння характеру М.Вінграновського з іншими представниками тієї літературної епохи, тими, хто "співав на розрив аорти", зокрема, з В.Висоцьким, якому В.Коротич "повірів після пісні "Тот, который не стрелял": зразу повірив, бо він умирав на сцені. ...Висоцький падав у кулісу, пітний, півмертвий, і нічим не міг займатися до кінця вистави, від якої ще довго оклигував. Він вирізнявся на будь-якому тлі, навіть на тлі своєї Марини, бо, як в Пастернака, "Тут кончається искусство и дышат почва и судьба". В чомусь Микола Вінграновський мав у собі гени тієї ж породи, але в Миколи було забагато нашої малоруської лінії. Висоцький вражав жадобою знання, постійною цікавістю до життя. Він хапався за книжку, якої не читав, за розмову про фільм, якого не бачив — аж тремтів, так хотів нової інформації. При цьому Микола був добрішим до будь-якого оточення, навіть байдужішим, В.С. був немилосердний і до себе, й до інших".

А в листі 13 січня 2007 р. В.Коротич підтвердив думку про те, що М.Вінграновський мав обмежену кількість енергії, яку він кожного разу "випалював" у своїй творчості начебто до останку: "Я подивляв вірші Миколи, сердився, що він (мені здавалося) часом працював на самознищення, використовуючи запас геніальності, да-

ний йому, як фора від Бога, але не поповнюючи його". На жаль, поет себе не беріг...

У М.Вінграновського було чимало геніальних віршів, частину з яких на літературних вечорах він читав найчастіше. В одному з таких ("Доволі вже — втомився від ганьби") він запропонував містку формулу життя людини, яка, прагнучи свободи та незалежності, не повинна розгубитися, віддаючись страху й хаосу. Його літературний герой, очевидно, виписаний з його характеру, сильного і вольового. Ось чому, цитуючи окремі вірші поета, В.Коротич в листі від 12 січня 2007 р., коментуючи вірші ровесника, досить влучно зауважує, що "треба позбуватися нашої невтомної толерантності до принижень. Людина має право на утому. Від усього: політичного торохтіння, демагогічних вересків, навіть від вуличного броду. Тих, хто наважується визнати це, як правило, виводять з дружних лав і не надто люблять. Але — до чого ж приємно згадати про вигаданого мною приятеля з рідкісним прізвиськом і послати когось з недоторканного, давно не торканого "подавляючого большинства"...

На жаль, на Миколаївщині, як і в самому Миколаєві, М.Вінграновський бував нечасто. Він ще довго не міг забути цькування "земляків" за його "формалізм" у поезії. Але ж травили не тільки його, — ще живих батька й матір. Здебільшого поет відвідував свою рідню у Первомайську, любив усамітнитися на гранітних скелях Мигії, берегах Південного Бугу, де йому писалося найлегше. З іншого боку, степові образи в його творчості — одні з найпомітніших, вивченню яких ще буде приділено увагу. Втім, намагання дати ім'я головній вулиці міста його дитинства, так само, як і встановити йому пам'ятник на його малій Батьківщині — поки що мрія його друзів, в числі яких — і В.Коротич: "гарно б, якби йому поставили пам'ятник! Микола виглядав монументно й пам'ятник йому личитем". Єдине, що вдається, — проводити в Миколаєві щорічні наукові конференції за творчістю земляків, які збирають силу-силенну науковців як з України, так і з-за кордону.

В одному з листів В.Коротич ніби підводить ризик під дискусією щодо творчого таланту М.Вінграновського: "Ми з вами розмовляли про Миколу В. й інших хороших людей ідесь там глибоко в підсвідомостях (принаймні в мене) во-рушиться погане відчуття, що найліпші люди це ті, яких ти розумієш "с ходу", які чимось схожі на тебе самого. На-справді ж кожен — як у "Вії" — обводить себе крейдяним колом і пильнує власний світ. Навіть в родині можна створити нормальну атмосферу лише тоді, коли пошануєш світ кожного зокрема й знайдеш свою точку дотику з ним".

З огляду на сказане приватні листи В.Коротича до Д.Кременя — невичерпне джерело до вивчення особливостей літературного процесу в другій половині ХХ століття, основа глибокого дослідження руху шістдесятництва в національному мистецтві та його представників, провідне місце серед яких належить М.Вінграновському.

Література

1. Коротич В. Цілоком особисто. Приватні листи до Дмитра Кременя / В.О.Коротич; упорядкування та передмова Т.Д.Кременя. — Харків: Фоліо, 2011. — 411 с.

2. Кремень Т. Ейдетичне насичення лірики М.Вінграновського // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Випуск 14. Філологічні науки. Збірник наукових праць. — Миколаїв: МДУ, 2007. — С. 44—48.

"Микола был самым талантливым из нас": концепция творчества Микола Винграновского в оценке Виталия Коротича

В этой статье прослежено процесс становления движения шестидесятництва в новейшей украинской литературе, определено отдельные составляющие художественного творчества представителей поколения, предложено осмысление поэтического таланта Микола Винграновского в оценках Виталия Коротича.

Ключевые слова: концептуальность, мифопоэтика, литературное поколение.

"Mykola was the most talented of us": concept works of Mykola Vingranovsky according Vitaly Korotych

This article traces the process of movement of the sixties in the modern Ukrainian literature, meaningful elements of art representative of generation, offered understanding of the poetic talent of Mykola Vingranovsky in estimates Vitaly Korotych.

Keywords: conceptuality, mythopoetic, literary generation.